

کار ویژه‌های شورای انقلاب در دوره انتقال قدرت در فرایند نظام سازی جمهوری اسلامی

زهرا بیگم علی بیگی*
دکتر مرتضی دهقان نژاد**
دکتر علی اکبر جعفری***

چکیده

امام خمینی در آستانه پیروزی انقلاب، به فکر راه اندازی شورایی ائتلافی از نیروهای مبارز برآمد که با سرعت عمل و تدبیر انقلابی، اوضاع را کنترل نماید. تشکیل شورای انقلاب، صورت عملی این فکر بود. این شورا در حوزه تقنینی، اجرایی و قضایی فعالیت‌های مختلفی داشت به گونه‌ای که در مقاطعی بحرانی، مهم‌ترین رکن اجرایی کشور در کنار دیگر وظایفش شناخته می‌شد. لذا این پرسش اصلی وجود دارد که: شورای انقلاب در دوره انتقال قدرت در فرایند نظام‌سازی جمهوری اسلامی، چه کار ویژه‌هایی را عهده‌دار بوده؟ شورا، برای عقیم گذاردن بی‌نظمی و هرج و مرج طلبی در دوره انتقال قدرت، قانونگذاری، باگزیننه پیشنهادی نخست وزیری دولت موقت و تحولات بعدی، بسترشکل‌گیری قوه مجریه و با تاسیس دادگاه‌های انقلاب و دیوان عالی قضایی، سیستم قضایی انقلابی را ساختار بخشید.

بنا بر اهمیت موضوع، این پژوهش، کوششی است در جهت بازساخت فلسفه شکل‌گیری، تاریخچه، کارویژه و کارکردهای شورای انقلاب. این شورا،

zahraalibegi@yahoo.com
mdehqannejad@yahoo.com
a.jafari2348@yahoo.com
تاریخ پذیرش: 96/12/17

*. دانشجوی دکتری تاریخ ایران دوره اسلامی دانشگاه اصفهان
**. استاد گروه تاریخ دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول)
***. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه اصفهان
تاریخ دریافت: 96/4/24

در عمر هفده ماهه خود، هم چون اتاق فکر انقلابیون مذهبی، کانون تصمیم‌سازی و مرجع تصمیم‌گیری اساسی در مه‌اران‌ها بود و اقدامات سرنوشت‌سازی در راستای نظام‌سازی انجام داد. داده‌های پژوهش با روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی و با رعایت سیر تاریخی وقایع، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

واژگان کلیدی

شورای انقلاب، نظام‌سازی، انتقال قدرت، جمهوری اسلامی.

مقدمه

دور دوم نهضت اسلامی مردم ایران، به رهبری امام ؑ از سال 1356 آغاز و در بهمن 1357، مبارزات با پیروزی انقلاب اسلامی به ثمر نشست. مهم‌ترین و اصلی‌ترین ره آورد اقدامات انقلابی رهبر و مردم، تغییر ساختار و نظام سیاسی کشور از مشروطه سلطنتی به جمهوری اسلامی بود. شدت یافتن اعتصابات و اعتراضات مردمی بعد از 19 دی ماه 1356، قرآن و شواهدی بود که، به وضوح از درهم گسیختگی و انفعال ارکان نظام شاهنشاهی حکایت و سقوط نظام حاکم بر ایران را دور از انتظار نمی‌داشت. اوج این مسئله بعد از راهپیمایی تاریخی عاشورای سال 1357 بود. این شرایط، امام خمینی و نخبگان جریان اسلام‌گرا را برای اندیشیدن به تشکیلات و ساز و کار سوق داد که با تاسیس، در دوره انتقال قدرت تا شکل‌گیری ارکان حکومت و ساختار نظام جدید، حرکت انقلابی مردم را از ناامنی، هرج و مرج‌های احتمالی و بی‌سامانی بورکراتیک، مصون بدارد. علاوه بر این، درخواست همگانی ملت جهت تغییر نظام سیاسی از طریق راه پیمایی‌های گسترده و اعتصابات همگانی، نیاز به تشکیل نهادی به منظور سازماندهی و هدایت نیروهای انقلاب را آشکار ساخت تا از این طریق، انتقال قدرت، تحت مدیریتی واحد صورت گیرد.

سیستم حکومتی قبلی براساس اراده فردی پادشاه، استبدادی، آمرانه و غیردمکراتیک بود. امام ؑ در اولین تصمیم سیاسی نظام‌ساز با تکیه بر خرد جمعی، در اقدامی امیدبخش و بر طبق قواعد دمکراسی و رویه‌های مردم‌سالاری، شورای نوظهوری را نوید داد. بنابراین، ایشان به عنوان رهبر سیاسی و مذهبی نهضت، با تأسی از نصّ صریح کلام خدا در آیه «وامرهم شوری بینهم»، به منظور پرهیز از استبداد فردی و گروهی و بهره‌مندی از عقلانیت جمعی، با ترکیب همه سلاقی و گرایش‌های درونی جریان‌های اسلام‌گرا و ملی، به غیر از جریان‌های التقاطی و چپ‌مارکسیستی، در

22 دیماه 1357 و چهار روز قبل از خروج شاه از کشور، تشکیل شورای انقلاب را اعلام کرد. این پژوهش، تحولات تاریخی این شورا را از نقطه آغازین تا پایان فعالیت آن، مورد واکاوی قرار می‌گیرد:

روند شکل‌گیری شورای انقلاب

پس از ملاقات آیت الله مطهری در آبان 1357 با امام ؑ در پاریس، زمینه تشکیل شورای انقلاب فراهم شد. امام ؑ پنج نفر از روحانیون از جمله آقایان بهشتی، موسوی اردبیلی، باهنر و هاشمی رفسنجانی را با سرپرستی آیت الله مطهری به عنوان هسته اولیه شورای انقلاب و برای شناسایی افراد لازم، به منظور اداره آینده کشور مشخص نمود. (هاشمی رفسنجانی، 1376، 1: 361) نامه 14 آبان امام ؑ به دکتر بهشتی که در آن تاکید شده بود «وقت دارد سپری می‌شود و من خوف آن دارم که با عدم معرفی اشخاص، مفسده پیش آید» (شعاع حسینی، 1392، 3: 214) نشان دهنده دغدغه ایشان برای تشکیل و تکمیل اعضا شورا بود.

لذا علاوه بر این افراد، آقای مهدوی کنی و بعداً آقایان طالقانی و خامنه‌ای هم به آن پیوستند. این اعضا بنا به سفارش امام ؑ به شناسایی افراد و مطالعه روی آنها پرداخته و به تدریج مهندس بازرگان، یدالله سبحانی و عده‌ای دیگر از شخصیت‌ها را که امام شناخت قبلی از آنان داشت، در پاریس به ایشان معرفی و امام نیز آنان را تایید کرد. (اطلاعات، 1359/4/31) امام پیوسته بر تکمیل اعضای شورا تاکید می‌نمودند (یزدی، 1377: 24) از آن رو که ترکیب شورا به طور مرتب عوض می‌شد، اشخاص مختلفی در مقاطع خاص به شورا وارد یا از آن خارج شدند. از جمله آنها مهندس موسوی، بنی صدر، قطب زاده، یزدی و پیمان بودند. (رضوی، 1376: 142)

اگر چه کادر شورا تکمیل نشده بود اما سرانجام امام ؑ طی نامه‌ای در 22 دی 1357، تشکیل شورای انقلاب را اعلام نمود: «به موجب حق شرعی و براساس رای اعتماد اکثریت قاطع مردم ایران که نسبت به اینجانب ابراز شده است، در جهت تحقق اهداف اسلامی ملت، شورایی به نام «شورای انقلاب اسلامی» مرکب از افراد با صلاحیت و مسلمان و متعهد و مورد وثوق موقتاً تعیین شده و شروع به کار خواهند کرد ... این شورا موظف به انجام امور معین و مشخصی شده است؛ از آن جمله ماموریت دارد تا شرایط تاسیس دولت انتقالی را مورد بررسی و مطالعه قرار داده و مقدمات اولیه آن را فراهم سازد. (صحیفه امام، 5، 1378: 426) این در حالی بود که هنوز شاه از کشور نرفته بود و وقوع حوادث مختلف و اخبار گوناگون، موجب نگرانی‌هایی شده بود. مردم نیز در 29 دی ماه 1357 در راه پیمایی عظیم اربعین حسینی، حمایت و پشتیبانی خود را از شورای انقلاب، اعلام کرده و

تشکیل آن را تایید نمودند. (کیهان، 1357/10/30)

تشکیل شورای انقلاب به عنوان، اولین اقدام عملی در راستای عبور از نظام شاهنشاهی و بیانگر عزم و اراده قوی امام و انقلابیون برای تشکیل نظام جایگزین، رژیم پهلوی و دولت بختیار را در موضع انفعالی و سرگردانی قرار داد. بختیار در واکنش به اعلامیه امام درباره تشکیل شورای انقلاب تاکید نمود، «دولت را شورای انقلاب اسلامی جارو نخواهد کرد ... من خیلی سنگین تر از آنم که بتوانند مرا جارو کنند.» (اطلاعات، 1357/10/24)

در مورد اعضای شورای انقلاب، لیست‌های مختلفی وجود دارد. یکی از دلایل آن، می‌تواند مخفی بودن نام اعضای آن قبل و بعد از انقلاب تا زمان رحلت آیت الله طالقانی باشد. حساسیت کار و وظایف شورای انقلاب و احتمال شناسایی و دستگیری آنها، قبل از انقلاب از یک سو و مسولیت اداره کشور، طرح و برنامه ریزی و ملاقات و شناسایی افراد از دیگر سو، همچنین بر اساس دیدگاه دکتر بهشتی، با توجه به این که تعدادی از اعضای آن، نه به دلیل هم فکر بودن با هسته اولیه، بلکه به اعتبار تکنوکرات درستکار بودن، دعوت به کار شده بودند؛ بنابراین اعلام نام آنها، دادن یک بهای اجتماعی غیر واقعی به ایشان بود. (شعاع حسینی، 1392، 2: 89) جدول شماره یک تمامی اعضای شورا را با در نظر گرفتن مجموع اقوال و لیست‌های موجود نشان می‌دهد:

جدول شماره 1: اعضای شورای انقلاب در دوران فعالیت شورا

ردیف	نام و نام خانوادگی	جریان و تشکل سیاسی
1	حسن ابراهیم حبیبی	اسلام‌گرا
2	مهدی بازرگان	ملی‌گرا - نهضت آزادی
3	محمد جواد باهنر	اسلام‌گرا - جامعه روحانیت مبارز
4	ابوالحسن بنی صدر	ملی‌گرا - جبهه ملی
5	حبیب الله پیمان	جنبش مسلمانان مبارز
6	احمد جلالی	اسلام‌گرا
7	سید محمد حسینی بهشتی	اسلام‌گرا - جامعه روحانیت مبارز
8	سید علی خامنه‌ای	اسلام‌گرا - جامعه روحانیت مبارز
9	یدالله سبحانی	ملی‌گرا - نهضت آزادی
10	عزت الله سبحانی	ملی‌گرا - نهضت آزادی

11	عباس شیبانی	ملی‌گرا - نهضت آزادی
12	احمد صدر حاج سید جوادی	ملی‌گرا - نهضت آزادی
13	رضا صدر	ملی‌گرا - نهضت آزادی
14	سید محمود طالقانی	اسلام‌گرا - نهضت آزادی
15	ولی الله قرنی	اسلام‌گرا
16	صادق قطب زاده	ملی‌گرا - نهضت آزادی
17	مصطفی کتیرایی	ملی‌گرا - نهضت آزادی
18	مرتضی مطهری	اسلام‌گرا - جامعه روحانیت مبارز
19	علی اصغر مسعودی	اسلام‌گرا
20	علی اکبر معین فر	ملی‌گرا - نهضت آزادی
21	سید عبدالکریم موسوی اردبیلی	اسلام‌گرا - جامعه روحانیت مبارز
22	میر حسین موسوی	اسلام‌گرا - حزب جمهوری اسلامی
23	محمد رضا مهدوی کنی	اسلام‌گرا - جامعه روحانیت مبارز
24	اکبر هاشمی رفسنجانی	اسلام‌گرا - جامعه روحانیت مبارز
25	ابراهیم یزدی	ملی‌گرا - نهضت آزادی

تاریخچه و تحولات شورای انقلاب

الف) قبل از انقلاب

تحقق اهداف انقلابیون و ایجاد حکومت اسلامی در ایران، از اهداف اولیه تشکیل شورای انقلاب، بود. علاوه بر این، مدیریت، هدایت و رهبری نهضت در صورت دسترسی نداشتن به امام[ؑ]، با همان اختیارات ایشان و شناسایی افراد شایسته برای پست‌های دولت احتمالی، از دیگر کارویژه‌های شورای انقلاب به‌شمار می‌رفت. (کیهان، 1357/11/30) در همین راستا، امام[ؑ] در 18 دی 1357 به جیمی کارتر رئیس‌جمهور وقت آمریکا تاکید کرد اگر بخواهید آرامش در ایران حاصل شود، راهی جز این نیست که نظام شاهنشاهی کنار برود و ملت را به حال خود باقی بگذارند تا من یک شورای انقلاب تاسیس کنم از اشخاص پاک دامن برای انتقال قدرت، تا امکانات مناسب جهت حکومت مبعوث ملت انجام گیرد. (یزدی، 1368: 94)

در این مقطع، شورای انقلاب به عنوان رکن مدیریت انقلاب مطرح و پذیرفته شد، لذا تصمیمات

اساسی را اتخاذ نموده و بر امور و کمیته‌های مختلف فعال، همچون کمیته سوخت و اعتصابات نظارت و در تشکیل و راه اندازی کمیته استقبال از امام[⊞]، نقش اساسی ایفا نمود. (رضوی، 1376: 142) کار اصلی کمیته اعتصابات، تعیین نوع اعتصاب‌های موثر و کم ضرر برای مردم و کشور و پیش‌گیری از اعتصابات بود که به مردم آسیب رسانده و برای انقلاب، زیان بخش باشد، بود. (هاشمی رفسنجانی، 1376، 1: 325 - 324) در این کمیته، پنج نفر حضور داشتند. که یدالله سبحانی ریاست کمیته و محمدجواد باهنر معاون ایشان را داشتند. (موحد، 1363: 247)

از اقدامات مهم شورا در این دوره، مذاکره با بختیار و ترتیب مسافرت وی به پاریس جهت ملاقات با امام[⊞] بود، اگر چه به دلیل شرط امام مبنی بر استعفای بختیار قبل از ملاقات، این سفر صورت نگرفت، (ر ک، فردوست، 1371، 1: 620) به گفته بازرگان، بختیار پیشنهادی از قبیل تأخیر دوماهه در بازگشت امام به ایران، دادن اداره چند وزارتخانه به شورای انقلاب و پذیرش نظارت این شورا بر دولت را، به شورای انقلاب داد که پس از در میان گذاشتن با امام[⊞]، هر سه پیشنهاد رد شد. (ایران فردا، 1378: 23) هم چنین، مذاکره با مقامات نظامی و نیروهای مسلح (ارتشبد قره باغی رئیس ستاد ارتش وقت و سپهبد ناصر مقدم) و دیدارهای دیپلماتیک از جمله دیدار با برخی مقامات امریکایی (ر ک. یزدی، 1368: 197) در مورد ورود امام[⊞] به کشور، از جانب جناح غیرروحانی و اعضای نهضت آزادی و یا به صورت غیر مستقیم و از طریق واسطه‌هایی که با شورای انقلاب همکاری داشتند، انجام شد. (ر ک. هاشمی رفسنجانی، 1376، 1: 326 - 333، سائلی کرده ده، 1384: 160) برخی روحانیون شورای انقلاب از جمله دکتر بهشتی نیز، این مذاکرات را قبول داشته و آن را جهت بسترسازی و اداره کشور و انقلاب لازم می‌دانست. (شعاع حسینی، 1392، 2: 93) وجود شرایط مبهم پس از ورود امام[⊞] به کشور و امکان دخالت نظامیان در صورت پافشاری امام بر مواضع خود، باعث ادامه این مذاکرات با مهره‌های کلیدی رژیم، برای دفع وقت، ایجاد زمان مناسب برای انتقال حکومت و جلوگیری از کشیده شدن کار به خشونت گردید. (فردوست، 1371، 1: 624) این دیدارها و مذاکرات با جلب نظر امام[⊞]، و با توافق ایشان، انجام می‌شد. (هاشمی رفسنجانی، 1376، 1: 329)

در واقع، شورای انقلاب در شرایطی مسئولیت‌های مهمی را عهده‌دار شد که هیچ ارگان قابل اعتمادی وجود نداشت. وجود مشکلاتی هم چون برخورد نیروهای پلیسی و ارتش با مردم، انتظارات مردم از حکومت انقلابی، صف‌بندی‌های بعضی گروه‌ها در مقابل انقلاب، سلاح‌های غارت شده و عدم نظارت پلیس، تهدید امنیت، شکل‌گیری کمیته‌ها به صورت خودجوش و بدون نظم، تعطیلی

کارخانه‌ها و فرار صاحبان آن، خالی بودن انبار کالاها، تعطیلی پالایشگاه‌های نفت و برهم خوردن روابط خارجی، اوضاع آشفته و پیچیده‌ای را به وجود آورده بود. این در حالی بود که اعضای شورا، سابقه پست رسمی کشوری و لشکری نداشته و بیشتر آنها از افرادی بودند که در امور اجتماعی فعالیت داشتند. (سروش، 1359/12/2)

از اقدامات و وظایف مهم شورای انقلاب، مدیریت دقیق و برنامه‌ریزی موثر در موضوع بازگشت امام[ؑ]، استقبال از ایشان، اسکان و دیدارهای ایشان و مشورت به امام[ؑ] در موضوعات مهم از جمله رایزنی در مورد تشکیل دولت موقت بود. با تاکید فراوان امام[ؑ] به اعضای شورای انقلاب جهت پایه‌ریزی نهادهای رسمی، بحث‌هایی مانند تشکیل دولت و مجلس، ایجاد مجلس موسسان و تدوین قانون اساسی مطرح شد. به دنبال همین مذاکرات، در مساله تشکیل دولت، اعضای شورای انقلاب با تعیین و معرفی مهدی بازرگان به امام[ؑ]، زمینه شکل‌گیری دولت موقت را فراهم نمودند. امام[ؑ] نیز در 15 بهمن 1357 در مدرسه علوی، حکم انتصاب مهدی بازرگان را تعیین نموده و بدین ترتیب، دولت موقت تشکیل و آغاز به کار نمود. (برزین، 1374: 267) بنابراین در یک حالت فرضی، اگر شورای انقلاب تشکیل نمی‌شد، اساساً بستر و زمینه پیروزی انقلاب و انتقال قدرت، صورت نمی‌گرفت.

شورا بعد از انقلاب

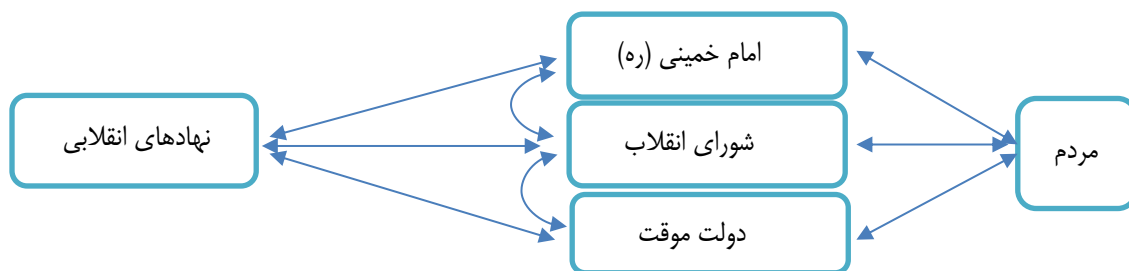
با بررسی فراز و فرود و فعالیت‌های شورای انقلاب بعد از 22 بهمن 1357 و بر اساس نقاط عطف رخدادها و وقایع، کارویژه‌های این شورا را در این دوره در دو مقطع مستقل می‌توان بررسی نمود؛ از پیروزی انقلاب اسلامی تا زمان استعفای نخست وزیر دولت موقت و از این واقعه تا پایان کار شورای انقلاب.

الف) شورای انقلاب از پیروزی انقلاب تا استعفای بازرگان

مهم‌ترین رکن سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری بعد از پیروزی انقلاب، شورای انقلاب بود که همراه با دولت موقت انجام وظیفه می‌نمود. در واقع نقش قوه مقننه برعهده شورای انقلاب بود؛ هرچند در برخی امور اجرایی نیز ورود می‌کرد که با مخالفت دولت موقت هم مواجه بود.

نمودار شماره یک، ساختار سیاسی کشور و سلسه مراتب قدرت و تصمیم‌گیری در دوران فعالیت شورا را نشان می‌دهد. در این فرآیند سه گانه، شورای انقلاب و دولت موقت زیر نظر رهبرانقلاب و طبق خط و مشی ایشان، در کنار مجموعه‌ای از نهادهای انقلابی تحت نظارت شورای انقلاب، ارکان

حکومت را تشکیل می‌دادند. در کنار این عوامل، حمایت توده‌های مردمی از امام و نهادهای انقلابی وجود داشت. این مدل سلسله مراتبی، به عنوان الگوی نوین و منحصر به فردی از نظام سیاسی در میان نظام‌های سیاسی موجود جهان، در هنگام تدوین قانون اساسی نیز طبق اصل 57 به صورت قانونمند درآمد. طبق این اصل، ضمن تفکیک قوای سه گانه کشور، آنها تحت امر ولی فقیه قرار گرفتند. در مجموع در این شرایط، شورای انقلاب تحت نظر رهبر انقلاب در حوزه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تصمیمات لازم را اتخاذ می‌نمود. (رضوی، 1376: 221)

نمودار ساختار سیاسی و سلسله مراتب قدرت و تصمیم‌گیری در دوره فعالیت شورای انقلاب

تشکیل کمیته موقت انقلاب اسلامی با هدف ایجاد نظم و امنیت، دفاع از انقلاب، مقابله با ضد انقلاب و دستگیری عوامل وابسته به رژیم پهلوی از اقدامات اولیه شورا بود. هم چنین تعیین نوع نظام سیاسی از طریق برگزاری همه پرسی و برنامه‌ریزی و تصویب قوانین مربوط به این فرآیند از وظایف دیگر ایشان به‌شمار می‌آمد. (سائلی کرده ده، 1384: 172) اما مهم‌ترین کارویژه شورای انقلاب، قانون گذاری بود، زیرا ایجاد تحول و تغییر بنیادین و انقلابی در جامعه، بدون وضع قانون عملی نمی‌شد. تصویب قوانین لازم و ضروری برای پیشبرد و اداره کشور برعهده این شورا بود. در واقع طبق اساسنامه شورای انقلاب، وظایف و اختیارات شورا، همان وظایف و اختیارات مجالس پیشین شوری ملی و سنا بود. لذا به منظور بررسی قوانین و کار کارشناسی، در شورای انقلاب، کمیسیون‌هایی تخصصی بر حسب مورد تشکیل گردید (سائلی کرده ده، 1384: 96) که در جدول شماره 2، اطلاعات این کمیسیون‌ها آورده شده است.

جدول شماره 2: کمیسیون‌های تخصصی شورای انقلاب

ردیف	کمیسیون	رئیس
1	امنیتی، نظامی و اطلاعاتی	سیدعلی خامنه‌ای
2	مالی و اقتصادی	عزت الله سبحانی
3	فنی و اجرایی	مهدی بازرگان
4	قضایی	عبدالکریم موسوی اردبیلی

قوانین، بعد از بررسی توسط کمیسیون‌ها، به تصویب اعضای شورای انقلاب می‌رسید. قوانین مصوب، در جهت تعدیل ثروت، مصادره اموال غارتگران بیت المال و به‌طور کلی، در تضعیف مستکبرین و تقویت مستضعفین و کارهای عمرانی بود. ایجاد نهادهای انقلابی هم چون کمیته‌های انقلاب، جهاد سازندگی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، به همراه قوانینی در جهت کوتاه کردن دست عناصر رژیم سابق از بیمه‌ها، بانک‌ها، کارخانه‌ها، زمین، زمین شهری، زمین کشاورزی و ... از دیگر فعالیت‌ها و مصوبات، شورای انقلاب بود. (اطلاعات، 1359/4/31)

شورای انقلاب که نقش ویژه‌ای در معرفی مهندس بازرگان به عنوان نخست وزیر دولت موقت به امام w را داشت، در تشکیل کابینه این دولت و تعیین اعضای کابینه نیز ایفای نقش نمود. شورا در جایگاه مجلس عمل می‌کرد و تمام وزرا با رای اعتماد شورا، رسمیت پیدا می‌نمودند. (بازرگان، 1361: 35) اعضای روحانی شورای انقلاب و معدودی از غیرروحانی‌ها، ملاک اصلی صلاحیت وزراء را همسویی آنها با خط و مشی امام w می‌دانستند و اگر کسی مخالف این رویه بود، قاطعانه ایستادگی می‌کردند. (بازرگان، 1361: 35) در مورد برخی از گزینه‌های پیشنهادی از جمله عباس امیر انتظام (معاون نخست وزیر)، کریم سنجابی (وزیر امور خارجه) و یدالله سبحانی (معاون نخست وزیر در طرح‌های انقلابی) اعضای شورای انقلاب نظر مساعدی نداشتند و آنها را مطلوب نمی‌دانستند لذا با آنها مخالفت نموده، که این امر باعث ایجاد تعارض بین نخست وزیر و شورای انقلاب، گردید. (نقش روشنفکران در تاریخ معاصر ایران، 1390: 196)

افزایش دامنه اختلافات بین شورای انقلاب و دولت موقت، باعث برگزاری جلسه‌ای نزد امام w برای داوری بین آنها، گردید. در تیرماه 1358، اعضای دولت موقت و بازرگان تاکید بر دخالت شورای انقلاب در امور اجرایی دولت و تداخل وظایف دو نهاد داشتند. آقایان هاشمی رفسنجانی و خامنه‌ای در این جلسه از عملکرد شورا دفاع کردند. از نظر ایشان، دولت از ابتدای شروع کار ضعیف بود. (رضوی، 1376: 225) مجموع این جلسات و گفتگوها، تا حدودی باعث برطرف شدن تنش و نزدیک شدن این دو نهاد گردید. به دنبال آن، مهندس بازرگان طرح همگونی و تلفیق این دو

مجموعه را در پایان همین ماه برای حفظ وحدت مطرح نمود. (کیهان، 1358/4/30) این طرح اگرچه صورت اجرایی قطعی پیدا نکرد اما تعدادی از اعضای شورای انقلاب از جمله آقایان هاشمی رفسنجانی به عنوان معاون وزیر کشور، سیدعلی خامنه‌ای به عنوان معاون وزیر دفاع، محمدجواد باهنر به عنوان معاون وزیر آموزش و پرورش و محمدرضا مهدوی کنی با حفظ مسئولیت قبلی (سرپرست کمیته‌های انقلاب)، به عنوان معاون وزیر کشور وارد کابینه و آقایان فروهر و کتیرایی، نیز از سوی دولت به شورای انقلاب راه یافتند. (سائلی کرده ده، 1384: 117؛ فوزی، 1387، 1: 161) علاوه بر این، آقایان خامنه‌ای و هاشمی رفسنجانی در کمیسیون وزاری امنیتی، که سرپرستی و مسئولیت کلیه امور انتظامی، نظامی و امنیتی و مقابله با گروه‌های ضدانقلاب را عهده‌دار بود، عضویت و نظارت کامل داشتند. هم چنین، امور پاکسازی وزارت خانه‌ها، طبق لایحه قانونی مصوب شورای انقلاب، زیر نظر نظارت عالی کمیسیون نخست وزیری انجام می‌گرفت و آقایان موسوی اردبیلی، خامنه‌ای و چمران عضو آن بودند. (بازرگان، 1360: 37)

با انجام این تحولات، تمرکز بیشتری در قدرت به وجود آمد و در آبان ماه 1358، مسئولان نظام جهت حل معضلات و مشکلات اقتصادی، اجتماعی و آموزشی تلاش منسجم‌تری آغاز نمودند. با وجود این، وحدت نهایی حاصل نگردید. بازرگان به منظور رفع موانع و ایجاد شرایط مساعد جهت متمرکز نمودن کارها و امکان بیشتر حل و فصل مسائل مملکتی، خواهان حضور امام w در تهران شد. (کیهان، 1358/6/15)

اختلافات بین دولت موقت و شورای انقلاب، علاوه بر مسئله تعیین وزرا و معاونان نخست وزیری، به خصوص در موضوع رابطه با ایالات متحده آمریکا، آشکار شد. دیدار بازرگان و دکتر یزدی با برژینسکی (مشاور امنیت ملی آمریکا) در الجزایر، باعث تزلزل موقعیت دولت موقت گردید. دکتر یزدی مدعی بود که شورای انقلاب و رهبر به ما نگفته بودند باید با آمریکا قطع رابطه کنیم، بلکه نظر بر رفتار کج‌دار و مریز با آنها بود. در مقابل آقای خامنه‌ای، ضمن مخالفت با اظهارات وی تاکید نمودند شورای انقلاب از قرار ملاقات، مطلقاً خبر نداشته است. (نگرش به اولین دوره مجلس شورای اسلامی، 1364: 125)

اعتراض نیروهای انقلابی و دانشجویان پیرو خط امام پس از این ملاقات، در نهایت سبب شد تا سفارت آمریکا در تهران به دست دانشجویان خط امام تسخیر گردد. بازرگان یک روز پس از این رخداد، استعفا نموده و امام w نیز استعفایش را پذیرفت. (کیهان، 1358/8/15) پس از این واقعه، شورای انقلاب مرحله جدیدی را در فرایند نظام سازی طی نمود که در قسمت بعد به آن پرداخته

خواهد شد. اما با وجود کوتاهی عمر فعالیت‌های شورا در مرحله اول، کارهای اساسی و مهمی صورت گرفت. این شورا در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و قضایی، عملکرد شاخصی از خود بجای گذاشت. هم چنین در کنار تلاش مسئولین برای افزایش قدرت دولت در اقتصاد، در جهت کاهش نابرابری‌های اقتصادی و تعدیل ثروت در جامعه نیز اقداماتی صورت گرفت. این فعالیت‌ها پس از این دوره نیز ادامه یافت لذا صورت کلی این فعالیت‌ها در جدول شماره 4 آمده است. (رفیع پور، 1376: 176)

در حوزه سیاسی - اجتماعی نیز شورا، زمینه را برای استقرار نهادهای قانونی با کمک دولت موقت فراهم آورد. ضابطه‌مند نمودن نهادهای انقلابی، همچون دادگاه‌های انقلاب و کمیته‌ها، توقف فعالیت دادگاه‌ها و دادسراهای انقلاب در جهت انجام اصلاحات و ایجاد بستر قانونی جهت ادامه فعالیت و صدور لایحه عفو عمومی در تیرماه 1358، حل بحران گروهک‌های قومی ضد انقلاب و تجزیه طلب در کردستان و بحران‌های مشابه در سایر نقاط کشور، از جمله آنها بود. (کیهان، 1358/2/26) به علاوه، تلاش برای تهیه قانون اساسی جدید از فعالیت‌های مهم شورای انقلاب در این مرحله بود. این مهم، در چند مرحله انجام گرفت. ابتدا مجلس موسسان قانون اساسی (خبرگان قانون اساسی) با برگزاری انتخابات در 12 مرداد 1358 و با انتخاب 73 نماینده، تشکیل و به بررسی نهایی پیش‌نویس قانون اساسی پرداخت. سپس قانون اساسی در 12 آذر 1358، به فراندم گذاشته شد و با اکثریت آراء به تایید مردم رسیده و مقدمه تشکیل قوه مقننه فراهم گشت. در انجام مراحل مذکور و به خصوص برگزاری فراندم، که پس از استعفای بازرگان صورت گرفت شورای انقلاب، نقش بارزی ایفا نمود. (سائلی کرده ده، 1384: 188 - 176)

ب) از استعفای دولت موقت تا پایان کار شورای انقلاب

پس از استعفای دولت موقت، امام w شورای انقلاب را مأمور اداره کشور و رسیدگی به امور نمود. ایشان ماموریت اجرای اموری، که هر کدام در حکم کارویژه مهم به حساب می‌آمد؛ مخصوصاً تهیه مقدمات برگزاری همه‌پرسی قانون اساسی، تهیه مقدمات انتخابات مجلس شورای ملی، تهیه مقدمات تعیین رئیس جمهور و هم چنین، وظیفه پاک‌سازی دستگاه‌های دولتی و اداری و رفاه حال طبقات مستضعف را به شورا سپرد. (کیهان، 1358/8/15) بدین ترتیب، علاوه بر قوه مقننه، قوه مجریه نیز در اختیار شورای انقلاب قرار گرفت.

در این راستا، شورای انقلاب ضمن برخورد فعال با وضعیت پیش آمده و در پیش گرفتن

استراتژی حرکت به سمت جلو، با صدور بیانیه مهمی، اهمّ وظایف و امور محوله به شورا را به این صورت، تشریح کرد: 1. برگزاری همه‌پرسی درباره قانون اساسی و انجام انتخابات مجلس شورای ملی و ریاست جمهوری 2. استفاده هرچه بیشتر از عناصر مومن به انقلاب و مخصوصاً نیروهای عظیم نسل جوان در اجرای اداره امور کشور و به کار انداختن چرخ‌های مملکت و ایجاد دگرگونی- های بنیادی اقتصادی و اجتماعی 3. پاک‌سازی موسسات و وزارت خانه‌ها از عناصر فاسد و وابسته، برای ایجاد نظام اداری متناسب با انقلاب 4. تهیه و اجرای طرح‌های مناسب ضربتی برای بهسازی زندگی محرومان با خودیاری مردم 5. برداشتن گام‌های موثر در سامان بخشیدن به مسئله کشاورزی و حل مشکل زمین برای روستائیان و مبارزه با فئودالیسم 6. هم بستگی بیشتر با کشورهای اسلامی و انقلابی و پیوند با ملل مستضعف جهان و نفی هرگونه سلطه و اعمال زور در روابط خارجی. (کیهان، 1358/8/16)

شورای انقلاب هم چنین مردم را دعوت به همکاری و هشیاری و مقابله با دسیسه‌های ضدانقلاب، و ایجاد انضباط و امنیت کامل، و همکاری با مسئولان کمیته‌ها، سپاه پاسداران و دادگاه- های انقلاب نمود. (کیهان، 1358/8/16) ارائه چنین درخواستی به وضوح، بیانگر تحقق کارویژه امنیتی شورا و توجه به استفاده از مردم در جهت تحقق امنیت، به منظور کنترل اوضاع و مهار تنش‌ها و ناآرامی‌های شرایط انقلابی، در کشور بود.

بر این اساس، در هر وزارتخانه، نماینده‌ای از سوی شورای انقلاب در نقش ناظر، اداره امور کشور را برعهده گرفت. تشکیل کابینه موقت شورای انقلاب و انتخاب وزرای جدید، که بیشتر آنها از اعضای شورای انقلاب بودند، تقسیم کار جدیدی را برای اداره امور کشور ایجاد کرد. این کابینه در جدول شماره 3 نشان داده شده است. (دولت‌های ایران، 1379: 459 - 456)

جدول شماره 3: فهرست اسامی کابینه موقت شورای انقلاب

ردیف	وزارت خانه	وزیر	ردیف	وزارت خانه	وزیر
1	نخست وزیر	صادق طباطبایی (سرپرست)	10	کشاورزی و عمران روستایی	عباس شیبانی (سرپرست)
2	کشور	اکبر هاشمی رفسنجانی (سرپرست)	11	بهداری و بهزیستی	موسی زرگر
3	امور خارجه	ابوالحسن بنی صدر در 1358/8/18 سرپرست و در 1358/9/8 قطب زاده به وزارت رسید	12	نفت	علی اکبر معین فر
4	اقتصاد و دارایی	ابوالحسن بنی صدر به عنوان سرپرست و در 1358/11/21 رضا سلیمی سرپرست شد	13	نیرو	حسن عباسپور
5	دادگستری	محمد حسینی بهشتی (سرپرست)	14	کار و امور اجتماعی	محمد رضا نعمت زاده
6	پست و تلگراف	محمود قندی	15	صنایع و معادن	محمود احمدزاده هروی
7	دفاع ملی	مصطفی چمران	16	مسکن و شهرسازی	محسن یحییوی (سرپرست)
8	آموزش و پرورش	محمدعلی رجایی	17	ارشاد ملی	ناصر میناچی
9	راه و ترابری	موسی کلانتری	18	آموزش عالی	حسن حبیبی

شورای انقلاب با این کابینه، همه پرسى قانون اساسى را در آذر 1358، انتخابات ریاست جمهوری را در بهمن ماه 1358، انتخابات مجلس شورای اسلامی را در اسفند 1358 برگزار کرد. هم چنین با اعلام انقلاب فرهنگی در اردیبهشت 1359 و با رایزنى مستمر و حمایت‌های پی در پی برای انتخاب رجایی و شکل‌گیری دولت او در شهریور 1359، بر خلاء سیاسى حاکم بر کشور، فائق آمد.

بعد از انتخابات ریاست جمهوری، و انتخاب ابوالحسن بنی صدر به عنوان رئیس جمهور، او به ریاست شورای انقلاب نیز رسید. این امر تا حدودی به کاهش اختلاف بین او و شورای انقلاب که از جنس همان مخالفت‌های دولت موقت بود، انجامید. دکتر بهشتی در این باره اشاره می‌کند: «ما همه بهتر دیدیم که در این مدت موقت، مسئولیت‌ها در ایشان متمرکز شود. این بود که در جلسه شورا، پیشنهاد شد ایشان را به عنوان مسئول شورا انتخاب کنیم.» (اطلاعات، 1359/4/31) از مسائل مهم بعد از انتخاب بنی صدر به ریاست جمهوری، وضعیت دولت جدید تا تشکیل مجلس شورای اسلامی بود. هاشمی رفسنجانی، سرپرست وقت وزارت کشور اعلام نمود:

«یکی از پیشنهادهای شورای انقلاب این است که آقای بنی صدر، دولتی را معرفی کند و شورای انقلاب به جای مجلس، دولت ایشان را تأیید کند و شورا به جای پارلمان کار کند ... پیشنهاد دیگر، ادامه وضع فعلی است؛ یعنی شورای انقلاب و دولت فعلی کماکان تا تشکیل مجلس شورای ملی به کار خود ادامه دهد.» (کیهان، 1358/11/16)

بر اساس مذاکرات و جلسات متعدد، شورای انقلاب تا تشکیل مجلس به کار خویش ادامه داد. هم چنین شورا به منظور دایر کردن امور اداری رئیس جمهور، لایحه قانون تأسیس دفتر رئیس جمهوری اسلامی ایران را در سیزدهم بهمن 1358 از تصویب گذارند. طبق این قانون، این دفتر تحت نظر رئیس جمهور فعالیت داشت. تأسیس دفتر رئیس جمهور، نخستین گام در مسیر شکل گیری ساختار بورکراتیک نهادهای وابسته به ریاست جمهوری بود. (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مجموعه لوایح قانونی مصوب شورای انقلاب اسلامی ایران، 1359: 424) با وجود این، اختلاف بین رئیس جمهور و شورای انقلاب در اسفند ماه 1359 شدت بیشتری گرفت و تشکیل کمیسیون سه نفره با حضور آیت الله مهدوی کنی از اعضای شورای انقلاب، آیت الله اشراقی، نماینده امام w و آیت الله محمدزیدی نماینده مجلس شورای اسلامی، نیز تاثیر چندانی در بهبود اوضاع نداشت.

مقدمات برگزاری انتخابات مجلس شورای اسلامی از جمله تعیین شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندهگان، کیفیت برگزاری انتخابات و طول مدت دوره نمایندگی مجلس، بر اساس اصل 62 قانون اساسی، هم چنین انجام اصلاحات در بعضی از مواد و لوایح قانون اساسی قبل از برگزاری انتخابات مجلس، درباره نحوه انتخابات و اداره دوره اول مجلس شورای اسلامی، از اقدامات دیگر شورای انقلاب در این مرحله به شمار می آید. (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مجموعه لوایح قانونی مصوب شورای انقلاب اسلامی ایران، 1359: 430 - 428)

شورای انقلاب در این مسئولیت خود، رای، نظر و خواست امام w را که خواست همگانی مردم بود، در تدوین قانون انتخابات لحاظ کرد. بدین گونه امام w نظارتی دقیق بر عملکرد و تصمیمات شورا داشت و چهره‌های برجسته جریان اسلام‌گرا در شورا نیز در تماس مستقیم با امام w بوده و بدون تأیید و تصدیق ایشان، کاری انجام نمی دادند.

شورای انقلاب و بن بست گروگان‌ها

یکی از وقایع مهم سال 1358 هـ.ش، تسخیر سفارت امریکا توسط دانشجویان پیرو خط امام بود. پس از این واقعه، شورای انقلاب، موضوع را در دستور جلسه خود قرار داد. دکتر بهشتی بلافاصله پس از تسخیر سفارت، در گفتگوی تلفنی با مسئول وزارت خارجه امریکا تاکید نمود، ما جلوتر به شما اخطار کردیم که توجه کنید این جا انقلاب شده، زبان آن صریح است، به زبان دیپلماسی صحبت نمی‌کنیم. (کیهان، 1358/8/14)

شورای امنیت به درخواست امریکا، درصدد برآمد جلسه فوق العاده‌ای در مورد گروگان‌گیری، تشکیل دهد. از ایران نیز درخواست شد تا وزیر خارجه یا نماینده‌ای به این جلسه اعزام نماید. با وجود آن که شورای انقلاب، معتقد به فرستادن نماینده بود، اما امام w با رد استدلال‌های طرف مقابل، با آن مخالفت کرد. مذاکرات متعدد در مورد این موضوع در شورای انقلاب، نتیجه‌ای در پی نداشت. سرانجام باز شدن گره کار به امام w سپرده شد. امام w نیز آزادی گروگان‌ها را مشروط به اخراج شاه از امریکا اعلام نمود. در این شرایط، شورای امنیت، ایران را محکوم نمود. (کیهان، 1358/9/12)

هم چنین در نبردی اقتصادی علیه تهران، واشنگتن و متحدانش، همراه با ژاپن، واردات نفت خود را از ایران کاهش دادند. (کیهان، 1358/9/14)

هاشمی رفسنجانی در عکس العملی تدافعی، اعلام داشت، «ما ملت مظلومی هستیم که در برابر یک کشور ظالم قرار گرفته‌ایم. ما اموالمان را می‌خواهیم. ما خواستار بازگرداندن شاه مخلوع به ایران هستیم. امریکا لجاجت می‌کند و هر رای دیگری داده شود، افکار عمومی و ملت ایران نخواهند پذیرفت.» (کیهان، 1358/9/15)

مسئله به دیوان بین المللی لاهه نیز کشیده و در 24 آذر 1358، رای نهایی برای محکومیت ایران و آزادی گروگان‌ها صادر گردید. (کیهان، 1358/9/25)

متعاقب آن و با رفتن شاه به پاناما، شورای انقلاب با صدور بیانیه‌ای، حضور شاه در پاناما و رای دیوان لاهه را محکوم و آن را عجولانه و سطحی خواند. (کیهان، 1358/9/26)

پس از گذشت چند ماه از گروگان‌گیری، سازمان ملل درخواست ملاقات نمایندگان این سازمان با نام «کمیسیون تحقیق جنایات شاه» که برای پایان دادن به بن بست گروگان‌گیری، قصد ملاقات با گروگان‌ها را داشتند، نمود؛ اما دانشجویان مخالفت ورزیده و منتظر دستور امام w شدند. در پی آن، دو نفر از دانشجویان با آقایان موسوی اردبیلی، مهندس سبحانی، قطب زاده و هاشمی رفسنجانی از اعضای شورای انقلاب ملاقات و گفتگو کردند. دانشجویان مسئولیت نگهداری گروگان‌ها را از سوی خود خاتمه یافته دانسته و اعلام نمودند آنان را به شورای انقلاب تحویل می‌دهند. (سائلی کرده ده،

1384: 213 - 214) سرانجام امام w در اطلاعیه ای ضمن حمایت از شواری انقلاب و رئیس جمهور وقت، درباره کمیسیون تحقیق گفت: «اگر نظر خود را درباره جنایات شاه مخلوع و دخالت- های امریکای متجاوز ابراز داشتند، ملاقات با تمامی گروگان‌ها بلا مانع است.» (صحیفه امام، 12، 1378: 176 - 175)

بدین ترتیب کمیسیون تحقیق بدون انجام هیچ نوع ملاقاتی، ایران را ترک نمود. پس از آن، بار دیگر بحث سپردن گروگان‌ها به شواری انقلاب مطرح، اما شورا آن را نپذیرفت. هاشمی رفسنجانی معتقد بود که به منظور حفظ حقانیت سیاسی نظام جمهوری اسلامی در سطح جهان، مصلحت نیست گروگان‌ها در دست شواری انقلاب یا سایر ارگان‌های دولتی باشند و شواری انقلاب بدون نظر امام درباره گروگان‌ها تصمیمی نمی‌گیرد. در نهایت با شروع به کار مجلس شواری اسلامی، امام w تکلیف گروگان‌ها را در 11 شهریور 1359، به مجلس واگذار نمود. (فوزی، 1387، 1: 589)

شواری انقلاب و انقلاب فرهنگی

فعالیت گروه‌های مختلف سیاسی در سطح دانشگاه و نشریات مختلف آنان، حتی سلاح‌هایی که در ستادهای دانشگاهی گرد آورده بودند؛ منشأ مشکلاتی شد و دانشگاه، محل فعالیت ستادی تشکل- های سیاسی گردید. تحت این شرایط، دانشگاه تهران، به ستاد مرکزی تغذیه فکری و تبلیغاتی گروه- های ضد انقلاب تبدیل شد. در شواری انقلاب در این رابطه بحث‌های زیادی مطرح گردید. دکتر بهشتی معتقد بود: «گروه‌های مخالف مسیر انقلاب، ممکن است از تجمع در دانشگاه‌ها و مدارس، برای منظورهای خود بهره‌برداری کنند. طبعاً باید پیش‌بینی لازم را در این امر داشت.» با وجود این، از میان اعضای شواری انقلاب تعدادی موافق تعطیلی دانشگاه‌ها، برخی نیز مخالف بودند. (رضوی، 1376: 343)

درگیری‌های شکل گرفته در دانشگاه، سرانجام باعث شد شواری انقلاب با تأیید امام w ، تعطیلی دانشگاه‌ها را از 15 خرداد 1359 اعلام نماید تا بتوانند به وضع نظام دانشگاه‌ها رسیدگی کنند. شورا طی بیانیه‌ای به گروه‌های فعال در دانشگاه‌ها، برای برچیدن تشکیلات، خود سه روز مهلت داد. این بیانیه، تعیین تکلیف نهایی دانشگاه‌ها بود. در پی دستورات اکید امام w به شواری انقلاب، آیت الله مهدوی کنی (سرپرست کمیته‌های انقلاب) اعلام کرد: «پاسداران و ماموران شهربانی، مامور کنترل دانشگاه‌ها شدند.» (کیهان، 1359/1/30) در پی این حرکت‌ها، جنبش انقلاب فرهنگی شکل گرفت و باعث تعطیلی دانشگاه‌ها شد.

سایر کارکرد های شورای انقلاب

شورای انقلاب، اقدامات برجسته دیگری نیز در راستای بستر سازی برای نظام سازی در دوره انتقال قدرت انجام داد. برخی از مهم ترین کارویژه‌ها و عملکردهای شورای انقلاب، در جدول شماره 4 آمده است. (سائلی کرده ده، 1384: 239 - 249)

جدول شماره 4: مهم ترین کارویژه‌های اقتصادی، سیاسی - قضایی، فرهنگی - اجتماعی و نظامی

شورای انقلاب

ردیف	اقتصادی	ردیف	سیاسی - قضایی، فرهنگی - اجتماعی، نظامی - دفاعی
1	ملی کردن بانک‌ها	1	پاک سازی وزارت خانه‌ها و ادارات و تصفیه آنها از ضدانقلاب و تشکیل گروهی به منظور اخراج خلافکاران از وزارت خانه‌ها و ادارات، از وزیر تا غیر آن
2	انتقال حق انتخاب هیئت رئیسه اتاق بازرگانی، صنایع و معادن و اتاق اصناف به دولت	2	اعلام غیرقانونی بودن حزب دمکرات کردستان
3	انتقال مالکیت صنایع	3	صدور دستور بازنشستگی امرای ارتش در سیام بهمن 1357 هـ ش
4	انتقال مالکیت 23 شرکت خصوصی به بانک کشاورزی	4	تصویب لایحه قانونی رفع آثار محکومیت‌های سیاسی در فروردین 1358 هـ ش
5	تصویب لایحه قانون ملی شدن موسسات بیمه و موسسات اعتباری در آبان ماه 1358 هـ ش.	5	تشکیل اداره امر به معروف و نهی از منکر در فروردین 1358 هـ ش به دستور امام.
6	ملی کردن اراضی	6	مشورت با رئیس ستاد مشترک ارتش، به منظور واگذاری پرسنل ارتش برای تقویت قوای انتظامی در کردستان در فروردین 1358 هـ ش به فرمان امام ☸
7	لایحه لغو مالکیت اراضی موات شهری	7	نظارت بر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بر اساس بیانیه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در بیست و هشتم فروردین 1358 هـ ش و قرار گرفتن سپاه پاسداران زیر نظر این شورا
8	نحوه واگذاری و احیای اراضی برای کشاورزی	8	تعیین حداقل و حداکثر حقوق برای کارکنان دولت در سراسر کشور
9	ایجاد هیئت‌های پنج نفره برای رسیدگی به دعاوی املاک مزروعی باغات و جنگل -ها	9	تهیه آئین نامه اجرایی شوراهای شهر و روستا و ابلاغ آن برای اجرا به فرمان امام
10	تفکیک اراضی شهری	10	هشدار به ضدانقلابیون و توطئه‌گران در بیانیه‌های شدیدالحن
11	اعطای تسهیلات برای خرید زمین از طریق تعاونی‌ها به اقشار	11	اجرای فرمان امام خمینی ☸ در حذف نشان‌ها و آرم‌های شاهنشاهی از

کم درآمد	روی اوراق اداری
12	کوپنی کردن ارزاق عمومی و اعطای سوبسید
12	تصویب لایحه قانون مطبوعات در بیست و پنجم مرداد 1358 هـ ش
13	تایید مصوبه دولت در مورد بسته شدن کلیه مرزهای خرمشهر (زمینی و دریایی) و کنترل مرزها به وسیله عشایر نوار مرزی در هشتم اسفند 1357 هـ ش.
13	لایحه چگونگی مصادره اموال و زمین‌های سرمایه‌داران و زمین‌داران بزرگ
14	ملی کردن کارخانه‌ها و تاسیسات صنعتی سرمایه‌داران بزرگ
14	انجام تمهیدات و تلاش در راستای تفاهم برای حل مشکلات کشور به دنبال درخواست امام
15	مصادره اموال سلسله پهلوی و وابستگان آن به نفع مستمندان و مستضعفان جهت تاسیس بنیاد مستضعفان در چهاردهم اسفند 1357 هـ ش بر اساس فرمان امام
15	برپایی بزرگداشت فرارسیدن قرن پانزدهم هجری قمری و اجرای برنامه‌های انقلابی در پنجم آبان ماه 1358 هـ ش بر اساس فرمان امام
16	اعلام ملی شدن اموال سرمایه‌داران بزرگ در چهاردهم تیرماه 1358 هـ ش
16	زیر نظر قرار گرفتن دادگاه‌های انقلاب به فرمان امام در بیست و پنجم اسفند 1357 هـ ش
17	تصویب لایحه قانونی راجع به تشکیل شورای مرکزی اوقاف در یازدهم اسفند 1358 هـ ش
17	تصویب لایحه قانونی رفع آثار محکومیت‌های سیاسی در فروردین 1358 هـ ش
18	ایجاد بنیاد مستضعفان
18	تصویب و ابلاغ ویژگی‌های پرچم جمهوری اسلامی در 15 تیر 1359 هـ ش
19	انتقال مالکیت شرکت‌های پیمانکاری و مهندسی مشاور به دولت
19	

اختلافات درونی شورای انقلاب

با وجود اتحاد و یکپارچگی بین اعضای شورای انقلاب در جهت رسیدن به اهداف و انجام مسئولیت‌های محوله از سوی امام، در برخی موارد اختلاف نظرهایی نیز بین اعضا وجود داشت. برای نمونه اختلاف نظر بین آقایان یزدی، قطب زاده و بنی صدر که قبل از انقلاب در خارج از کشور بوده و بعد به شورای انقلاب کشیده شد. (مظفر، 1378: 239 - 238) برخی از اختلاف‌ها نیز به اختلاف بین آیت الله طالقانی با دیگر روحانیون شورای انقلاب در مورد سازمان مجاهدین خلق مربوط می‌شد. (ر ک. روزی طلب، 1393: 702 - 725) آقای خامنه‌ای نیز درباره وجود دو جریان فکری متمایز در شورای انقلاب چنین می‌گوید:

«دو جریان در خود شورای انقلاب وجود داشت ... یک جریان، معتقد بود اسلام باید با تمام ابعادش با همه احکام و مقرراتش، در جامعه انقلابی امروز ایران

پیاپی شده...؛ جریان دیگر معتقد بود که اسلام با این ابعادی که در اختیار ماست، قابل پیاده شدن نیست.» (خامنه‌ای، 1360: 74)

علاوه بر این، میان روحانیون شورای انقلاب در مورد مسائل اقتصادی اختلاف نظر وجود داشت. دیدگاه آقایان مطهری، مهدوی کنی و هاشمی با آقایان بهشتی، موسوی اردبیلی، باهنر و خامنه‌ای متفاوت بود. برای نمونه در لایحه دولت موقت درباره وضعیت تملک زمین‌های شهری که برای بررسی و تصویب به شورای انقلاب آمده بود، گروه اول مخالف مالکیت دولتی اراضی موات شهری و گروه دوم به همراه سبحانی، بنی صدر و قطب زاده موافق مالکیت این زمین‌ها از سوی دولت بودند. (سبحانی، 1377: 15) در موضوع قانون ملی شدن بانک‌ها و حفاظت صنایع نیز، گاهی اختلاف دیدگاه‌ها منجر به مشاجرات طولانی می‌شد. (سبحانی، 1377: 15) از طرف دیگر، اختلاف اعضای نهضت آزادی عضو شورا با روحانیون شورا بود. برای نمونه در موضوع رابطه با آمریکا، درحالی که آنها برای ایجاد چنین رابطه‌ای تلاش می‌کردند، روحانیون عضو شورا هرگونه رابطه یا مذاکره با آمریکا را خیانت به اسلام و انقلاب می‌دانستند.

انتقاد برخی گروه‌های سیاسی چپ و معارض با جریان اسلامی حاکم نیز، در نحوه تصمیم‌گیری در شورای انقلاب تاثیر می‌گذاشت. این گروه‌ها شامل سازمان مجاهدین خلق، گروه فرقان، حزب توده و جبهه دمکراتیک ملی که دارای گرایش‌های مارکسیستی بودند، می‌شد. آنها خود را در انقلاب سهیم و با راه انداختن تظاهرات و راه‌پیمایی، تحریم انتخابات و رفراندوم‌ها و ترور شخصیت‌های بارز انقلاب، در کار شورای انقلاب کارشکنی می‌کردند. برای نمونه مخالفت این گروه‌ها با طرح دو مرحله‌ای بودن انتخابات که مورد تصویب شورای انقلاب قرار گرفته بود، باعث طرح مجدد در آن شورا و تصویب نهایی گردید و آنها را ناکام نمود. (سائلی کرده ده، 1378: 292 - 328)

فرجام شورا

شورای انقلاب، نهادی موقت و در پاسخ به نیاز سیاسی و انقلابی ایران آن روز پا به عرصه وجود گذاشت. بنابراین، با شکل‌گیری نهادهای مختلف سیاسی و رسمی مطابق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، کارکردها و وظایف مربوط به شورای انقلاب از بین می‌رفت. (کیهان، 1359/4/12) با تاسیس مجلس شورای اسلامی در خرداد ماه 1359 و انتخاب حقوق دانان شورای نگهبان در تیر ماه، تمام اعضای شورای نگهبان، در 29 تیر در مجلس حضور یافتند و رئیس سنی مجلس، اعتبار و رسمیت قانون‌گذاری مجلس را اعلام نمود. بدین ترتیب، کارکرد تقنینی شورا حذف و با رسمیت

یافتن دولت رجایی در شهریور 1359، کارویژه اجرایی شورای انقلاب نیز پایان یافت. آیت الله بهشتی، عضو شورای انقلاب و رئیس وقت دیوان عالی کشور اعلام کرد: «با تعیین دولت، دیگر همه نهادها تکمیل شده و زمینه مسئولیت شورای انقلاب به پایان رسیده و کارش تمام می‌شود.» (کیهان، 1359/3/12)

هم چنین آیت الله مهدوی کنی عضو شورای انقلاب، پیرامون تحقق کارویژه قضایی شورای انقلاب اعلام نمودند، «با برگزاری انتخابات شورای عالی قضایی و معرفی حقوق دانان به مجلس و رای مثبت به آنان و تکمیل اعضای این شورا، کار شورای انقلاب به اتمام می‌رسد.» (کیهان، 4/18/1359)

با این وصف، تاریخ تشکیل آخرین جلسه عمومی شورای انقلاب و تصویب آخرین لایحه قانونی راجع به تعیین حکم برای حل و فصل اختلافات سازمان انرژی اتمی ایران و شرکت آلمانی «کارفت ورک یونیون» در 29 تیرماه 1359، را می‌توان پایان کار عملی شورای انقلاب به حساب آورد. هرچند بخش اجرایی شورای انقلاب، به دلیل این که انتخاب نخست وزیر همراه با فراز و نشیب‌هایی به خصوص اختلاف اعتقادی و سیاسی بین بنی صدر و حزب جمهوری اسلامی و اکثریت نمایندگان مجلس بود، تا شهریور فعالیت داشت. (سائلی کرده ده، 1384: 72 - 73) سرانجام در نوزدهم شهریور 1359، کابینه رجایی با رای نمایندگان مجلس تایید و دولت، اولین جلسه رسمی خود را در بیستم شهریور 1359 تشکیل داد. (اطلاعات، 1359/6/20) لذا 19 شهریور 1359، پایان کار شورای انقلاب به طور کامل و رسمی می‌باشد. یک روز پس از آن نیز دکتر باهنر، در کنفرانسی خبری و رادیو و تلویزیونی، گزارش کاملی از عملکرد و فعالیت شورای انقلاب ارائه نمود که در مطبوعات آن دوره به کارنامه شورای انقلاب معروف گردید.

ریاست شورای انقلاب، از تشکیل این نهاد تا شهادت آیت الله مطهری در یازدهم اردیبهشت ماه 1388 برعهده ایشان، سپس آیت الله طالقانی به ریاست تعیین و پس از رحلت وی، در نوزدهم شهریور ماه 1358 آیت الله بهشتی دبیری شورا را برعهده گرفت. پس از انتخاب بنی صدر به ریاست جمهوری نیز ریاست شورا توسط اعضای شورای انقلاب، به وی سپرده شد. (کیهان، 1359/4/28)

بدین ترتیب، شورای انقلاب در بسترسازی و انجام مقدمات برای نظام سازی در دوره گذار از نظام پادشاهی به نظام جمهوری اسلامی ایران، نقش تعیین کننده‌ای را در پرونده سیاسی خود ثبت نمود. در واقع، اگر تشکیلات شورای انقلاب به خصوص کار ویژه‌ها و عملکردهای جریان اسلام‌گرا

در آن وجود نمی‌داشت، به طور قطع فرایند ساختارسازی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی و تاسیس نهادهای قانونی و انقلابی با بحران اساسی مواجه می‌گشت.

نتیجه:

یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین اهداف تشکیل شورای انقلاب، اعتقاد راسخ و ایمان قلبی و عملی امام به قانون‌گرایی در تعیین حدود روابط مردم با حاکمیت، حاکمیت با مردم و مردم با مردم بود. دور اندیشی و شاهکار سیاسی امام در تاسیس این نهاد مشورتی، تصور پیشاپیش ایشان از فردای پس از پیروزی تا شکل‌گیری ارکان قانونی نظام جایگزین بود. بنابراین، شورای انقلاب با کارویژه‌های سه گانه تقنینی، اجرایی و قضایی به عنوان اتاق فکر نظام سیاسی در شرف تاسیس، در جایگاه بازوی مشورتی رهبری به ایفای نقش اساسی پرداخت، به گونه‌ای که اکنون پس از گذشت حدود چهار دهه از زمان تشکیل آن شورا، برخی مصوبات آن در حکم قانون قابلیت اجرا دارد.

در حالی که هیچ یک از سران انقلاب سابقه تصدی حتی کم‌ترین سطحی از وزرات و وکالت را پیش از انقلاب نداشتند، اما تجربه نشان داد که، اگر مصوبات و تصمیمات این شورا نبود، به طور قطع فرایند نظام سازی جمهوری اسلامی که با فراندوم ها و تشکیل مجالس و تدوین و تصویب قوانین محقق شد، با چالش جدی مواجه می‌شد و عملاً شکل نمی‌گرفت. بنابراین نظام‌سازی سیاسی انقلاب، با شکل و ساختار جمهوری و ماهیت و محتوای اسلامی، که از افکار و اندیشه‌های بلند امام سرچشمه گرفته است، از نتایج و برون‌دادهای اجرایی کارویژه‌های شورایی بود که در عمر کوتاه خود، اثرات دیرپایی بر جای گذاشت.

منابع و ماخذ:

87. بازرگان، مهدی (1361). *شورای انقلاب و دولت موقت*، تهران، نهضت آزادی ایران.
88. بازرگان، عبدالعلی (1360). *مسائل و مشکلات اولین سال انقلاب*، تهران، نهضت آزادی ایران.
89. برزین، سعید (1374). *زندگینامه سیاسی مهندس بازرگان*، تهران، نشر مرکز.
90. خامنه ای، سید علی (1360). *گفتاری درباره حکومت علوی*، تهران، حزب جمهوری اسلامی.
91. *دولت‌های ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی* (1379). وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ دوم.
92. رضوی، مسعود (1376). *هاشمی و انقلاب*، تهران، همشهری، چاپ دوم.

- 202 □ فصلنامه علمی - پژوهشی انقلاب اسلامی، س 6، زمستان 96، ش 23
93. رفیع پور، فرامرز (1376). *توسعه و تضاد*، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
94. سائلی کرده ده، مجید (1378). *سیر تحول قوانین انتخاباتی مجلس در ایران*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
95. _____ (1384). *شورای انقلاب اسلامی ایران*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
96. سبحانی، عزت الله (1377). *گفتگو با مهندس عزت الله سبحانی، در شورای انقلاب چه گذشت؟*، ایران فردا، سال هفتم، شماره 51، بهمن و اسفند 1377.
97. سمیعی، احمد (1371). *طلوع و غروب دولت موقت*، تهران، شباویز.
98. شعاع حسینی، فرامرز (1392). *بهشتی از زبان بهشتی (خاطرات شهید آیت الله سید محمد حسینی بهشتی)*، جلد دوم، تهران، شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر.
99. *صحیفه امام* (1378). مجموعه آثار امام خمینی (بیانات، بیانها، مصاحبهها، احکام، اجازات شرعی و نامهها)، جلد های مختلف، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
100. فردوست، حسین (1371)، *ظهور و سقوط سلطنت پهلوی*، خاطرات ارتشبد سابق حسین فردوست، ج 1، تهران، موسسه اطلاعات، چاپ پنجم.
101. فوزی، یحیی (1378). *تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران*، جلد 1، تهران، عروج، چاپ دوم.
102. *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مجموعه لوایح قانونی مصوب شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران* (1359). تهران، اداره کل تنقیح و تدوین قوانین و مقررات.
103. مظفر، محمد جواد (1378). *اولین رئیس جمهور (پنج گفتگو درباره اولین انتخابات ریاست جمهوری ایران)*، دیماه 1358، تهران، کویر، چاپ سوم.
104. موحد، ا.ه (1363). *دو سال آخر دفرم تا ... انقلاب به ضمیمه انقلاب و امریکا*، تهران، امیر کبیر.
105. *نقش روشنفکران در تاریخ معاصر ایران، مهندس مهدی بازرگان* (1390)، ج 3، تهران، موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، چاپ دوم.
106. *نگرش به اولین دوره مجلس شورای اسلامی* (1364). تهران، روابط عمومی مجلس.

کار ویژه‌های شورای انقلاب در دوره انتقال قدرت در فرایند نظام سازی □ 203

107. هاشمی رفسنجانی، اکبر (1376). *دوران مبارزه هاشمی رفسنجانی*، زیر نظر مهندس محسن هاشمی، ج 1، تهران، دفتر نشر معارف اسلامی.
108. یزدی، ابراهیم (1368). *آخرین تلاش‌ها در آخرین روزها*، تهران، قلم، چاپ ششم.
109. یزدی، ابراهیم (1377). *گفتگو با دکتر ابراهیم یزدی، پشت صحنه انقلاب در پاریس*، ایران فردا، سال هفتم، شماره 51، بهمن و اسفند 1377؛ شماره 52، فروردین 1378.
110. نشریات:
111. *اطلاعات*، 1357/10/24، 1359/4/31، 1358/12/8.
112. *سروش*، 1359/12/2.
113. *کیهان*، 1357/10/30، 1357/11/30، 1358/4/30، 1358/6/15، 1358/8/7، 1358/2/26، 1358/8/15، 1358/8/16، 1358/11/13، 1358/11/16، 1358/8/14، 1358/9/12، 1358/12/19، 1358/12/14، 1359/1/30، 1358/9/26، 1358/9/25، 1358/9/14، 1358/9/15، 1359/4/12، 1359/3/12، 1359/4/18، 1359/5/2، 1359/4/28.
114. *جمهوری اسلامی*، 1359/10/17.

